

Otter

Lutra lutra

Otters zijn marterachtige oeverbewoners die zijn aangepast aan voedsel zoeken in het water; ze kunnen zich echter ook op het land goed voortbewegen. De dichte vacht is aan de bovenzijde en zijkanten donkerbruin (droog) of grijs (nat) en op de onderzijde en kin lichter. Rond de lippen en op de kin kunnen ze een individueel verschillend wit vlekkenpatroon hebben.

Volwassen mannetjes zijn gemiddeld groter en zwaarder dan vrouwtjes: in Nederland van neus tot staartpunt respectievelijk tot 119 en 107 cm, bij een maximaal gewicht van 13,2 en 8,2 kg (NIEWOLD 2012). Otters kunnen 12-15 jaar oud worden. Mannetjes zijn vanaf 12, vrouwtjes vanaf 20 maanden geslachtsrijp. De worpgrootte is meestal 2-3, maximaal 5. Tussen opeenvolgende worpen zit 10-12 maanden. Jongen kunnen het hele jaar geboren worden, maar er is een piek in de nazomer.

Leefomgeving

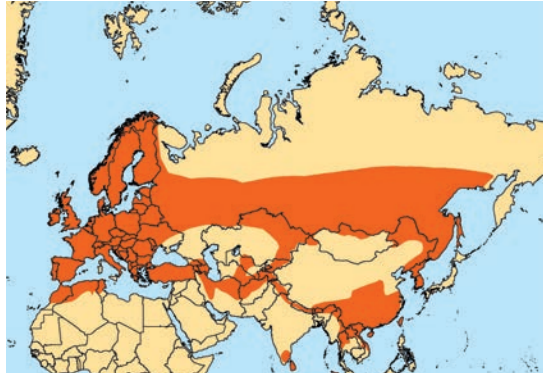
De voornamelijk nachtactieve otters leven in allerlei wateren, ook langs de kust. Brede wateren worden het meest door mannetjes bewoond; de aanwezigheid van dichte dekking in de oeverzone is voor vrouwtjes met opgroeiende jongen een levensvoorwaarde. In beek- en riviersystemen beslaan de territoria van dominante mannetjes tientallen kilometers oeverlengte, die van de vrouwtjes ongeveer de helft. De territoria van de dominante mannetjes overlappen meestal die van meerdere vrouwtjes. In de moeras- en plasgebieden van Noordwest-Overijssel en Zuidoost-Friesland bedragen territoria van dominante mannetjes tot 30 km², dat van volwassen vrouwtjes gemiddeld 5 km². Otters gebruiken wisselende rustplaatsen, waarbij dichte vegetaties met bos, riet en struweel favoriet zijn. Ook worden holen van andere dieren en beverhutten benut (LAMMERTSMA ET AL. 2006, NIEWOLD 2012).

Voedsel

Otters zijn opportunistische viseters, die vooral de tragere en talrijk aanwezige soorten bemachtigen. In ons land bestaat het menu voor een belangrijk deel uit de jongere jaarklassen van baars, pos, (blank)voorn en snoek. Dit dieet wordt, afhankelijk van het seizoen, aangevuld met amfibieën, vogels, zoogdieren en grote ongewervelden zoals kreeftachtigen en waterkevers. De herhaaldelijk genoemde voorkeur voor paling komt in ons land, zeker nu het palingbestand sterk is gedecimeerd, niet meer tot uiting (NIEWOLD 2012, VAN WIJNGAARDEN & VAN DE PEPPEL 1970).

Areaal

De otter heeft een groot verspreidingsgebied dat zich uitstrekt van Ierland en Portugal in het westen tot en met China en Taiwan in het oosten en van boven de poolcirkel in Scandinavië tot in Noordwest-Afrika en het Midden-Oosten. Geïsoleerde populaties leven in Zuid-India, Sri Lanka en Sumatra. Dieren uit noordelijke streken zijn gemiddeld groter dan die uit de zuidelijke gebieden (RUIZ-OLMO ET AL. 1998).



Voorkomen in Nederland

Prehistorie

Botfragmenten en schedelresten zijn bij nagenoeg alle opgravingen van nederzettingen uit het Mesolithicum en Neolithicum aangetroffen. Aangenomen mag worden dat de otter in deze periode talrijk was (LOUWE KOOIJMANS 2012). Ook zijn vondsten uit de Bronstijd, IJzertijd en Romeinse tijd gedaan, evenals uit de Middeleeuwen. De otter is dus sinds het Mesolithicum steeds een bewoner van ons land geweest.

Historische gegevens tot 1946

Rond 1900 kwam de otter nog in alle waterrijke gebieden voor, maar de aantallen varieerden sterk doordat ze periodiek vervolgd en bejaagd werden. Voor 1938 leefden hier naar schatting zo'n 200 otters (BROUWER 1940), maar na de intensieve jacht tijdens de strenge winters in de jaren 1938-1942 waren ze bijna geheel verdwenen: begin 1942 resteerden er mogelijk nog 30-40 (BROUWER 1942). In 1942 werd de jacht op otters voor het grootste deel van Nederland verboden, waarna er een aanvankelijk traag herstel plaatsvond (VAN WIJNGAARDEN & VAN DE PEPPEL 1970).

Periode 1946-1962

Na 1945 herstelde de populatie zich verder. Omstreeks 1962 waren er vijf kernleefgebieden: het Gronings-Drentse merengebied, het Friese-Noordwest-Overijsselse meren-



Otter.
Foto: Hugh Jansman.
Otter.



► Het wegverkeer is een belangrijke doodsoorzaak.
Foto: Ronald Messemaker.
Road traffic is a major mortality cause.



►► Atlasblokken met gevestigde dieren in 2011-2012 (zwart) en de blokken met vindplaatsen in 1989-2012 van verkeersslachtoffers en sporen van dieren waarvan de aanwezigheid door middel van genetisch onderzoek maar eenmaal is vastgesteld (blauw).
5x5 km squares with established otters in 2011-2012 (black) and squares with records in 1989-2012 of traffic victims and of tracks of otters which have been proven (by genetic evidence) to have been present only once (blue).

moerasgebied, het Utrechts-Hollandse plassenengebied, de kreken van Zeeuws-Vlaanderen, en de beken, vennen en kanalen in zuidoostelijk Noord-Brabant en Noordwest-Limburg. Het aantal otters werd toen op circa 300 geschat (VAN WIJNGAARDEN & VAN DE PEPPEL 1970), maar met de huidige kennis ging het mogelijk nog maar om een honderdtal dieren (NIEWOLD 2012).

Periode 1963-1992

In deze periode is het vooral het afnemende aantal doodvondsten dat het verdwijnen van de otter uit steeds meer gebieden illustreert (VAN MOLL & CHRISTOFFELS 1989). De laatste dode otter betrof een verkeersslachtoffer in 1988 bij de Langweerderwielen (FR), de laatste ottersporen werden in 1992 gemeld uit de Oude Venen (FR) (NIEWOLD 2012, VEEN & BROEKHUIZEN 1992). Hoewel er in 1990-1991 nog sporen zijn gemeld uit Zuid-Limburg (SMIT 1991), kunnen deze niet met afdoende zekerheid aan een otter worden toegeschreven (KURSTJENS & JANSMAN 2010).

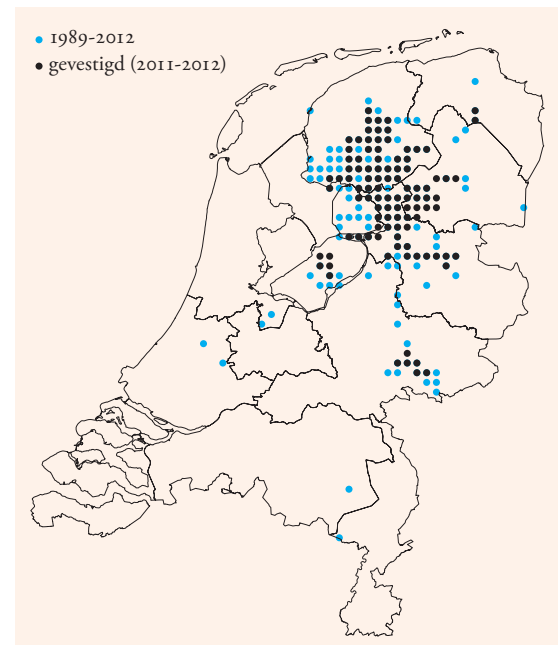
Periode 1993-2001

In deze periode werden geen otters of ottersporen aangetroffen, op een ruim tien jaar oud vrouwtje na dat vermoedelijk uit gevangenschap was ontsnapt en in 1998 op de Knardijk tussen Oostelijk Flevoland en het Wolderwijd werd doodgereden (JANSMAN ET AL. 2003). In deze periode verdween de otter uit België en het westelijke deel van Duitsland.

Periode 2002-2012

In de jaren 2002-2008 werden 31 otters, afkomstig uit Centraal- en Oost-Europa, uitgezet in de moerassen van Noordwest-Overijssel en Zuidwest-Friesland (KUITERS ET AL. 2012). De nieuwe populatie ontwikkelde zich voorspoedig en in de winter van 2007-2008 leefden er in Friesland en Overijssel weer otters in de Rottige Meenthe, de Lindevallei, de Weerribben, de Wieden en de Oldematen. De populatie breidde zich verder uit en per 1 oktober 2009 leefden er

minimaal 50, per 1 oktober 2011 minimaal 60 otters in Nederland. In de winter van 2012/13 omvatte de populatie naar schatting 100-120 exemplaren (KUITERS ET AL. 2015). Het verspreidingsgebied met ruim 120 aaneengesloten bewoonde uurhokken omvatte in 2012 het hele Friese merengebied, de Linde, de Kop van Overijssel en de aansluitende delen van Drenthe, de Noordoostpolder, het Zwarte Meer, het Ketelmeer en het aansluitende deel van Oostelijk Flevoland, en in Overijssel het Zwarte Water, de Overijsselse Vecht en de Regge. Door dispersie van jonge dieren over afstanden tot meer dan 100 km ontstonden tijdelijke voorposten, met een enkele otter in het Vechtplassenengebied, de IJssel en het Zuidlaardermeer (GR). Rond Doesburg (GE) en het Duitse Dülmen (Kreis Münster), op zo'n 35 km van de grens, ontstonden kleine populaties met voorouders uit zowel Nederland als uit de Centraal-Europese populatie. Onder in het verkeer omgekomen otters waren, op grond van hun DNA-profiel, vier mannetjes afkomstig van deze Duitse populatie: Klazienaveen (DR) in 2004, Balkbrug (OV) in 2007, Doesburg in 2010 en Asten (NB) in 2012 (NIEWOLD 2012).



Na 2012

De populatie is verder gegroeid: voor de winter van 2013/14 is het aantal dieren geschat op 140 (KUITERS ET AL. 2015). Nieuwe vindplaatsen zijn de Lauwersmeer, de Nieuwkoopse Plassen en de Gelderse Poort. Opmerkelijke locaties waar verkeersslachtoffers zijn aangetroffen zijn de Afsluitdijk, de Vinkeveense Plassen, Rijnsburg (ZH), Gouda (ZH) en zelfs Ranst, juist ten oosten van Antwerpen in België. De dieren die langs de Oude IJssel waren aangetroffen zijn overreden of weggetrokken.

Veranderingen en oorzaken

Het voorkomen van otters in Nederland is tot 1942 in belangrijke mate bepaald geweest door vervolging, aangevoerd door het uitloven van premies. Vooral in strenge winters was de jacht intensief, waarbij voor de huiden dik-

wijls een goede prijs betaald werd. Bij de jachtwetwijziging in 1942 is de otter niet meer gerekend tot het schadelijk wild maar tot het pelswild, waardoor hij in een groot deel van Nederland niet meer bejaagd mocht worden. Door het maar langzaam opgeven van de traditionele jachtpraktijken en het uitgeven van vergunningen tot bemachting was in eerste instantie slechts sprake van een gering herstel.

In de jaren 1960 kregen de dieren te maken met sterke vervuiling van het oppervlaktewater, waaronder de visstand ernstig te lijden had. Daarnaast verminderden door normalisatie en kanalisatie van waterlopen zowel de beschikbaarheid van voedsel als van schuilplaatsen. De otters werden bovendien belast met giftige en persistente gechloreerde koolwaterstoffen als DDT, dieldrin en aldrin, heptachloor en lindaan, die als insecticiden in de landbouw werden gebruikt, en de giftige metalen kwik en cadmium. Tegelijkertijd was er ook een toenemende belasting van het aquatisch milieu door PCB's (WOLFF 1983). Bij een aantal van de vijf laatste dood gevonden otters zijn inderdaad hoge concentraties PCB's aangetroffen (BROEKHUIZEN 1989). Hoewel in die tijd geen toxicologisch onderzoek bij otters is uitgevoerd, mag worden verwacht dat althans een deel van de resterende dieren door hoge belastingen met PCB-achtige stoffen en/of de genoemde giftige insecticiden met een verminderde vitaliteit te kampen had (NIEWOLD 2012). Een beter aantoonbare en omvangrijke directe sterfte in de jaren 1960-1970 werd veroorzaakt door verdrinking in de nieuwe visfuisen gemaakt van sterke kunstvezels waaruit de otters niet konden ontsnappen, en door de sterke toename van het aantal verkeersslachtoffers als gevolg van de explosieve ontwikkeling van het aantal auto's en de uitbreiding van het wegennet (VAN MOLL & CHRISTOFFELS 1989). Dit alles tezamen leidde tot het verdwijnen van de nog resterende en versnipperde populatie.

Vanaf de jaren 1970 zijn steeds meer maatregelen getroffen ter verbetering van de waterkwaliteit. Het gebruik van gechloreerde bestrijdingsmiddelen werd verminderd en later verboden, net als de productie van PCB's. In 1988 werd door het Ministerie van Landbouw en Visserij een plan opgesteld voor terugkeer van de otter in Nederland door middel van habitatverbetering, mitigerende maatregelen en herintroductie (WALTER 1989). Verwacht werd dat otters ons land niet, of pas op lange termijn, op eigen kracht zouden kunnen bereiken, omdat ook de naburige populaties waren verdwenen.

Bedreigingen en bescherming

Van de zich gestaag uitbreidende populatie sterft jaarlijks naar schatting meer dan 20% door het verkeer. Samen met de meestal niet gemelde verdrinking in visfuisen in de merengebieden van Friesland en Holland, het IJsselmeer en de Randmeren vormt dit het grootste risico voor de nog jonge otterpopulatie in ons land. Geregeld gebruikte oversteekplaatsen zijn goed herkenbaar en een veilige passage kan daar worden bewerkstelligd door het aanbrengen van



▲ Ottersporen.
Foto: Vincent Martens.
Otter tracks.

droge faunabuizen met een geleidend raster. Looprichels langs de wand onder bruggen of in watervoerende duikers maken de onderdoorgang voor otters aantrekkelijk (KUITERS & LAMMERTSMA 2014). Een stopgrid in de keelopening van een fuik kan verdrinking voorkomen.

Strengere winters met bevrozende wateren kunnen voor nog jonge otters fataal zijn. Het openhouden van wakken met behulp van pompen heeft zijn nut bewezen. Beschoeide en jaarlijks gemaaid oevers van visrijke wateren kunnen voor de otter geschikt worden gemaakt door het aanbrengen van faunauittreedplaatsen, of beter, door het aanleggen van natuurvriendelijke oevers en een minder frequent maai-beheer.

Een punt van aandacht is inteelt als gevolg van het geringe aantal dieren dat na de herintroductie daadwerkelijk deelneemt aan de voortplanting (KUITERS ET AL. 2015). Als in de nabije toekomst de populatie blijft groeien en er meer contacten komen met dieren uit de centrale Duitse populatie, zal de dreiging van inteelt sterk verminderen.

Dennis R. Lammertsma & Freek J.J. Niewold

SUMMARY

*Otter *Lutra lutra**

The last traces of indigenous Dutch otters were recorded in Friesland in 1992. Starting in 2002, reintroduction programmes were launched in Overijssel and Friesland using otters from Central and Eastern Europe. Since then, the otter has continued to expand its range in the north of the Netherlands. It has also spread locally to the centre of the country. Otters inhabit a range of aquatic environments. Dense cover in riparian zones is required to provide safe shelter for females with juveniles. Road traffic is a major mortality cause.